

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата педагогічних наук, доцента
Геращенко Світлани Іванівни
на дисертацію Возчикової Наталії Василівни
«Формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок
у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку»,
подану на здобуття наукового ступеня вищої освіти доктора філософії
у галузі знань 01 освіта/педагогіка
зі спеціальності 016 спеціальна освіта

Одним із важливих завдань державної політики України є розширення доступу до психолого-медико-соціальних послуг для сімей, які виховують дітей раннього віку з особливостями розвитку.

Надання послуги раннього втручання спрямовано на раннє виявлення та профілактику порушень розвитку у дітей, зменшення впливу порушень розвитку на повсякденне функціонування, корекцію можливих вторинних відхилень у розвитку дитини, підтримку батьків або законних представників дітей, покращення розвитку дітей раннього віку та підвищення якості їх життя і родини зокрема.

Ефективність надання абілітаційних послуг дітям раннього віку базується на важливості створення умов для повноцінного розвитку та соціалізації дитини, яка має порушення розвитку або ризик їх виникнення.

В Україні, враховуючи значну кількість дітей раннього та дошкільного віку з особливими освітніми потребами, особливо актуальним є питання розробки методик, спрямованих на оцінку та розвиток психічних процесів у дітей раннього віку з порушеннями розвитку.

Саме ранній вік є визначальним для подальшого розумового, фізичного, мовленнєвого та емоційного розвитку дитини. Це період становлення функціональних систем, формування вищих психічних функцій у результаті взаємодії дитини з навколишнім середовищем, що особливо інтенсивно відбувається в перші три роки життя дитини. Актуальність цієї проблеми обумовлена відсутністю у спеціальній психолого-педагогічній літературі наукових досліджень, що визначають психолого-педагогічні умови та теоретико-методологічні засади формування комунікативних функцій у такої категорії дітей, як діти раннього віку з ускладненнями розвитку.

Дисертаційне дослідження Возчикової Наталії Василівни «Формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку» є актуальним та своєчасним для спеціальної освіти, що дозволяє дослідити специфіку становлення, формування та корекції комунікативної функції у дітей раннього віку з порушеннями нервово-психічного розвитку різного генезу.

Науково-практична актуальність дисертаційного дослідження виявляється у тому, що в структурі комунікативної діяльності вперше виокремлено авторські понятійні категорії «ускладнення у розвитку», «передкомунікативні навички», «базові комунікативні вміння і навички», розкрито їх зміст та складові.

Внеском автора у теорію і практику спеціальної освіти дітей раннього віку є розробка діагностичного інструментарію та методики визначення стану сформованості передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, з урахуванням його критеріїв, показників та рівнів. А також автором науково обґрунтовано та апробовано методику формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок з урахуванням виявлених диференційованих особливостей постнатального дизонтогенезу дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.

Крім того, у дослідженні визначено послідовні етапи та педагогічні умови формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, що базуються на міждисциплінарному підході до подолання порушень.

Зважаючи на вищезазначене, зазначимо, що здобуті дисертанткою результати мають значимість як для теорії, та і для практики, а авторське програмно-методичне забезпечення може бути застосоване у підготовці здобувачів вищої освіти при викладанні фахових курсів у вищих навчальних закладах за спеціальністю 016 Спеціальна освіта, а також у підготовці вчителів-логопедів, корекційних педагогів, фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів, вихователів, асистентів вихователів, зокрема, у системі післядипломної педагогічної освіти. Матеріали дослідження можуть бути використані в корекційно-розвитковій роботі закладів дошкільної освіти зі спеціальним та інклюзивним навчанням, центрів раннього розвитку, центрів ранньої соціальної реабілітації, центрів (відділень) комплексної реабілітації

дітей з інвалідністю та дітей, які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності.

Рецензована робота має чітку структуру та логічний зміст, який послідовно розкривається у кожному розділі. Відповідно до мети, розроблені автором завдання дослідження розв'язані у повному обсязі, а матеріал узагальнений у висновках. Результати дослідження впроваджено у практичну діяльність закладів освіти, що підтверджує його практичну значущість.

У першому розділі «Науково-теоретичні засади формування комунікативних навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку» представлено теоретико-методологічні аспекти дослідження, проаналізовано наукові погляди та сутність питання. Обґрунтовані наукові підходи до розробки авторського визначення «ускладнення у розвитку» та розкрито його сутність; проведено дефінітивний аналіз ключових понять комунікативного аспекту спілкування, в структурі якого вперше виокремлено «передкомунікативні навички» та «базові комунікативні вміння і навички» серед інших компонентів комунікативної діяльності, розроблено авторське визначення даних понять та їх структурні компоненти; розкрито особливості формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку. Слід відзначити, що у першому розділі було проведено детальний аналіз наукових першоджерел з питання формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей на ранніх етапах онтогенезу. Цінним у дослідженні є аналіз комунікативно-мовленнєвих труднощів та варіантів порушень комунікативної поведінки дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, що стало науковим підґрунтям для розробки дисертанткою змісту спеціального педагогічного втручання, а саме формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.

У другому розділі «Методичні основи формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку» розкрито особливості комплексної психолого-педагогічної діагностики на засадах міждисциплінарного підходу та пошук патогенетично-орієнтованих шляхів корекції і компенсації порушень комунікативно-мовленнєвої функції у дітей раннього віку. Автор справедливо

наголошує на необхідності розробки діагностичного інструментарію та програмно-методичного забезпечення освітньо-виховного процесу дітей вікової норми та відсутності комплексної психолого-педагогічної діагностики, яка ґрунтується на міждисциплінарному підході і враховує особливості нервово-психічного розвитку дітей раннього віку з генетичною / перинатальною патологією різного генезу. Дослідниця відзначає певний дисонанс між організацією діагностичної та корекційної складових абілітаційного процесу на рівні злагодженої діяльності, що регулюється державою.

У дисертаційному дослідженні розкрито міждисциплінарний підхід до комплексної діагностики передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок, яка передбачає активне залучення результатів апаратних методів дослідження, а саме даних які входять в клінічний протокол діагностики, лікування та реабілітації дітей із ураженнями центральної нервової системи.

Важливим є те, що автором сформульовано загальні рекомендації до організації процесу психолого-медико-педагогічного обстеження дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, які лягли в основу емпіричного дослідження.

У другому розділі дослідження позитивної оцінки заслуговує розроблені алгоритм та концептуальні підходи до визначення стану сформованості передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок, які акцентують увагу на здатності дітей вищезазначеної категорії до різних способів використання знаків в комунікативних ситуаціях: як невербальних знаків, так і доступних їм вербальних.

У третьому розділі дисертаційного дослідження «Експериментальна методика формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку» автор розкриває зміст корекційно-розвиткового супроводу дітей раннього віку. Було визначено теоретико-методологічні основи діагностичних та авторських корекційно-розвиткових методик, алгоритм функціонування міжгалузевої програми, яка включає міждисциплінарний підхід до клініко-психолого-педагогічного обстеження дітей, інноваційні, модифіковані авторські підходи до превентивної корекції та розвитку дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, а також зміст психолого-педагогічного супроводу родини.

Формувальний експеримент передбачав чітко визначену мету, завдання та методику корекційно-розвиткової роботи. Для досягнення ефективності у процесі навчання дітей раннього віку з ускладненнями розвитку дослідницею були враховані як результати психолого-педагогічної теорії і практики, так і результати загальноклінічного вивчення особливостей нервово-психічного розвитку дітей раннього віку. На формувальному етапі дослідження представлено програму формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, яка складається з компонентів: цільового (мета, завдання) та змістового (етапи, напрями, основні види діяльності). Заслуговують на увагу навчально-тематичне планування та зміст роботи із батьками, представлені у додатках.

Зазначимо, що дисертаційна робота містить структурну раціональність, наукову коректність та професійність педагогічного аналізу, чіткість і логічність викладу змісту теоретико-експериментального дослідження. Усі три розділи є завершеними, містять ґрунтовні узагальнення та висновки.

Незважаючи на в цілому позитивну оцінку викладених у дисертації положень, необхідно відзначити ряд моментів, які є дискусійними і мають рекомендаційний зміст до дисертаційної роботи Возчикової Н.В., врахування яких увиразнило б високий рівень викладу наукового матеріалу:

1. У першому розділі рецензованої роботи, у підпункті 1.1. «Зміст поняття «ускладнення розвитку» та його сутність», для більш точного розуміння терміну «ускладнення розвитку» доцільно було б розглянути медичні підходи до його визначення. Крім того, варто проаналізувати погляди та досвід закордонних науковців (зокрема, з США, Канади та країн Західної Європи) щодо підходів до трактування поняття «ускладнення розвитку».

2. У підпункті 2.2. «Загальні рекомендації до проведення емпіричного дослідження» до складу діагностичного інструментарію слід включити медичні показники, що характеризують фізіологічний, неврологічний та функціональний стан дитини. Це сприятиме вдосконаленню процедури діагностики та надасть фахівцям можливість оцінити ризики виникнення вторинних порушень у розвитку дітей раннього віку.

3. Погоджуючись із думкою автора дисертаційного дослідження щодо труднощів повного врахування індивідуальних особливостей розвитку дітей

раннього віку в навчально-виховному процесі (як зазначено у підпункті 3.2. «Методика формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку»), але вважаємо за необхідне детальніше розкрити питання індивідуального підходу при реалізації розробленої вами програми «Програма формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку». Це підвищить практичну значущість проведеного дослідження.

Висловлені зауваження та пропозиції не спростовують високої оцінки дисертаційного дослідження, а певною мірою доповнюють об'єктивну характеристику практичної складності та теоретичної значущості питання формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.

На підставі викладеного можна стверджувати, що представлене дисертаційне дослідження за своїми актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною постановки та розв'язання проблеми, практичним значенням відповідає чинним вимогам пунктів №№ 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження наукового ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою кабінету міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її автор, Возчикова Н.В. може бути рекомендована до захисту на спеціалізованій Вченій раді для здобуття наукового ступеня вищої освіти доктора філософії PhD зі спеціальності 016 спеціальна освіта.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психокорекційної педагогіки
та реабілітології

Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Світлана ГЕРАЩЕНКО

ав. канцелярією Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова

2024 р.

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 21:36:44 25.03.2025

Назва файлу з підписом: Возчикова Н.В. _ рецензія.docx.p7s
Розмір файлу з підписом: 46.3 КБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Возчикова Н.В. _ рецензія.docx
Розмір файлу без підпису: 27.5 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Геращенко Світлана Іванівна
П.І.Б.: Геращенко Світлана Іванівна
Країна: Україна
РНОКПП: 2892617724
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 21:36:31 25.03.2025
Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг
Серійний номер: 382367105294AF9704000000A7673500D8FEAE03
Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Кваліфікований
Тип контейнера: Підпис та дані в одному файлі (CAAdES enveloped)
Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00